
Bevezető

„Szent Kelet vesztett boldogsága, / Ez a gyalázatos jelen...”

Ady Endre: Az ős Kaján

Az esztétika tudománya bármennyire törekszik is egyetemes érvényű elvek, szabályok kimunkálására, a szépről és a rútról, a katartikusról és a neveléséről, a szakrálisról és a profánról alkotott képzetek és fogalmak makacsul őrzik egy-egy földrajzilag is behatárolható kultúrkör több évezredes karakterjegyeit. A „genius loci” – a hely szelleme – rányomja a bélyegét a művekre és az életművekre, függetlenül attól, hogy kontinensnyi kiterjedésű régiók vagy csupán egy kis nemzet kultúrájának belső tagoltságáról van-e szó. S ha még a magyarság szellemi-földrajzi otthonában is – Hamvas Béla szerint – „öt géniusz” fér meg egymás mellett, még kevésbé beszélhetünk egész földrészek „egyöntetű” spirituális sajátosságairól. (Doma Petra színházi tudósítása a Nemzeti Színházban bemutatott távol-keleti drámákról és Kocsev Bence recenziója Balogh András Délkelet-Ázsiáról szóló könyvéről erre a sokféleségre hívják fel a figyelmünket, s ezt példázza a Kelet-Európa XX. századi kálváriájáról hírt adó Nobel-díjas fehérorosz író, Svetlana Alekszijejics – Pálfalvi Lajos által elemzett – riportregénye is.) Nem gondoljuk tehát, hogy a Közel- és a Távol-Kelet, Belső- és Délkelet-Ázsia művészetét és irodalmát egy csokorba lehet kötni Kelet-Európáéval, de akár csak egy kisebb – ám nyelvi, etnikai, vallási és politikátörténeti szempontból rendkívül sokszínű – tájegység kultúráit is közös nevezőre lehetne hozni. Egyetlen olyan nézőpont van, amelynek látószögében az ezerarcú Kelet valamiféle organikus egységbe rendeződik: a Földgolyó egészére terjeszkedő nyugati civilizáció emberének nézőpontja. Mindegy, hogy az első gyarmatosítás évszázadától (XVI. sz.) kezdődően mikor milyen gazdasági érdekektől vezérelve, mekkora katonai erővel és milyen ideológiával közelített is a Nyugat a Kelet felé, ha szervezett ellenállásba nem is, a keleti kultúrák szellemébe újra és újra beleütközött. Ezeknek az ütközéseknek a lökéshullámai pedig egyszerre fodrozták a nyugati kultúra felszínét, és indítottak el láncreakciókat a mélyrétegeiben. Irodalmi és képzőművészeti divatirányzatok éppúgy őrzik tehát azok nyomait, miként Európa vallás-, filozófia- és politikátörténetének nagy korszakfordulói. (Buji Ferenc, Zelnik József, Szmodis Jenő, Gáspár Csaba László, Pethő Bertalan és Zirkuli Péter tanulmányai részint e felszíni divatirányzatokról, részint a mélyben zajló tektonikus mozgásokról szólnak.) A mi kultúránknak sem a művészetekben, a szépirodalomban és a folklórban nyomon követhető Kelet-kultusza (Kunkovác László, Szász Zsolt, Alexa Károly dolgozatainak tárgya), sem annak tudományos igényű értelmezése (Csáji László Koppány, Balogh Csaba, Agócs Gergely esszéi tanúsítják ezt) nem illeszthető ebbe a kétpólusú civilizációs térbe. A magyar orientalisták nem kereskedők, katonák és politikusok előtt egyengették az utat, hanem etnikai, nyelvi és nemzeti identitásunk gyökerei után kutattak. Nem azért, mintha visszakívánoztak volna Ázsiába, hanem mert hittek abban, hogy koruk/korunk szellemi hiánybetegségeire gyógyír lehet az a tudás, amelynek csak a saját múltunk megismerése révén juthatunk a birtokába. Ha a Nyugat orientalizmusában meghatározó szerephez a pragmatizmus jutott, a magyar Kelet-kutatást elsősorban spirituális szükséglet motiválta. Az olyan kivételes esetekben is, amikor cigány származású honfitársunk a világnézetében őrzi saját népének hagyományait (lásd Ruva Farkas Pál írását Balázs Jánosról), s olyankor is, amikor magyar művészek egy távoli kultúrában találtak otthonukra. (Bethlenfalvy Géza két művészportréja példázza ezt.) A Balog Zoltánnal folytatott beszélgetés általános kulturális és oktatáspolitikai kérdésekről szól. Nyilasy Balázs irodalomtudományi írása korábbi számaink tematikájához kapcsolódik.

Kulin Ferenc